

УДК 343.3.344

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-593-597

Олена ЛЕНДА[©]

ад'юнк

(Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ, Україна)

ОБ'ЄКТ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Визначено особливості об'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби. Доведено, що родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 Кримінального кодексу України, слід вважати таку сукупність правовідносин, що виникають на підставі низки нормативно-правових актів у сфері життєдіяльності Збройних Сил України. При цьому вказані нормативно-правові акти встановлюють порядок несення та проходження військової служби, котрий може бути порушений виключно військовослужбовцями. Констатовано, що зазначені суспільні відносини охоплюють і порядок проходження, і порядок несення військової служби, оскільки ці поняття органічно взаємопов'язані між собою.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення, кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, самовільне залишення військової частини або місця служби, військовий стан.

Постановка проблеми. З початку війни, розпочатої росією проти України, особливого звучання набуває вчинення військовослужбовцями суспільно небезпечних діянь проти встановленого порядку несення військової служби, в тому числі кримінальних правопорушень, передбачених ст. 407 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Самовільне залишення військової частини або місця служби». У зв'язку з цим виникають проблемні питання щодо правильного визначення об'єктивних ознак вказаного суспільно небезпечного діяння, в першу чергу – його об'єкта.

У кримінально-правовій науці питання об'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби загалом, зокрема самовільного залишення військової частини або місця служби, вирішено неоднозначно. Саме тому виникла нагальна потреба глибокого вивчення та з'ясування сутності об'єкта згаданого кримінального правопорушення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби та їх об'єктивних ознак вивчали такі вчені, як В. Бугаєв, С. Дячук, М. Карпенко, М. Мельник, В. Навроцький, М. Сенько, М. Туркот, М. Хавронюк та ін.

Мета – визначити особливості суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК «Самовільне залишення військової частини або місця служби».

Виклад основних положень. У теорії кримінального права поширена думка, що кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби посягають на встановлений порядок несення військової служби, котрим охоплюється у тому числі й порядок проходження військової служби [1, с. 9; 2, с. 50–51; 3, с. 9; 4, с. 67]. Іншими словами, родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень) є встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби.

Зокрема, В. Бугаєв родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби розглядає військовий правопорядок як складову частину загального правопорядку в Україні. Дослідник доходить висновку, що військовий правопорядок є формою провадження військово-службової діяльності, закріпленої законами, у тому числі військовими статутами та іншими нормами

військового законодавства, і є необхідною ознакою будь-якого діяння, що кваліфікується як військове кримінальне правопорушення [3, с. 63]. М. Сенько розглядає суспільні відносини, що виникають із приводу встановленого порядку несення або проходження військової служби, як родовий об'єкт, а критерієм визначення однорідності безпосередніх об'єктів кримінальних правопорушень, що складають родовий об'єкт усіх військових кримінальних правопорушень, вважає подібність учасників суспільних відносин, котрі виникають між державою та військовослужбовцями, а також подібність соціальних інтересів, що виникають у зв'язку з існуванням таких відносин [5, с. 61–62]. М. Туркот визначає, що родовим об'єктом аналізованих кримінальних правопорушень виступають суспільні відносини, що виникають у зв'язку з регулюванням порядку проходження або (та) несення військової служби із забезпечення військової безпеки держави [6, с. 38].

М. Сенько вказував, що в назві Розділу XIX Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» відсутня вказівка на порядок проходження військової служби як частину родового об'єкта військових кримінальних правопорушень. Крім того, дослідник констатував очевидну невідповідність назви Розділу XIX Особливої частини КК та змісту ст. 401 КК, для усунення чого він пропонував у назві Розділу XIX вказати на «проходження військової служби». Підтримуючи і уточнюючи наведену пропозицію, пропонуємо назвати Розділ XIX Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення або проходження військової служби (військові кримінальні правопорушення)» [5, с. 53].

Встановлений законодавством порядок несення та проходження військової служби – це сукупність таких, що виникають у процесі життя і бойової діяльності військ, суспільних відносин, що закріплені у законах, військових статутах, положеннях про проходження служби різними категоріями військовослужбовців та інших актах законодавства [7, с. 1375]; це сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі проходження служби різними категоріями військовослужбовців, їх службової і бойової діяльності та регламентуються нормами права й підзаконними нормативними актами [8, с. 918]; система правовідносин, що виникають на основі дії норм військового законодавства, у галузі будівництва, життя та діяльності Збройних Сил України, інших військ та військових формувань, створених відповідно до закону [3, с. 58]; сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі життя і бойової діяльності військ, закріплених у різних нормативно-правових актах законодавства [1, с. 80].

Встановлений порядок проходження військової служби зобов'язує військовослужбовців строкової служби постійно перебувати в розташуванні військової частини чи місця служби, а офіцерів, прапорщиків, військовослужбовців за контрактом – у службовий час не залишати їх без дозволу відповідного начальника [8, с. 933]. Іншими словами, військовий порядок – це постійне і неухильне виконання військовослужбовцями безпосередніх обов'язків щодо проходження військової служби.

До складу терміна «порядок несення та проходження військової служби» належать: порядок підлеглих та військової честі; порядок проходження військової служби; порядок експлуатації озброєння і військової техніки та користування військовим майном; порядок несення спеціальних служб; порядок зберігання військової таємниці; порядок здійснення своїх повноважень військовими службовими особами Збройних Сил України та інших військових формувань; порядок виконання військового обов'язку в бою; порядок дотримання звичаїв та правил ведення війни [7, с. 1375; 8, с. 918].

Для того щоб зрозуміти, чи було посягання на порядок несення чи проходження саме військової служби, необхідно встановити, чи було покладено відповідними актами законодавства на військовослужбовця обов'язок діяти певним чином або, навпаки, утримуватися від певної поведінки.

Підставою виникнення правовідносин, пов'язаних із несенням чи проходженням військової служби, є відповідний юридичний факт. Якщо він відсутній, то і такі відносини з точки зору права визнаються нікчемними – такими, що не мають жодних правових наслідків. Неправильні дії представників органів державного управління, внаслідок порушень з боку яких певна особа була призвана на військову службу незаконно, не можуть погіршувати становище громадянина [7, с. 1381].

Порядок проходження військової служби охоплює ті суспільні відносини, що

виникають у зв'язку з регулюванням процесу життєдіяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, пов'язаного з виконанням покладених на ці військові формування завдань [8, с. 917-918]. Порядок несення військової служби охоплює більш вузьке коло суспільних відносин, а саме ті, що виникають у зв'язку з регулюванням діяльності, пов'язаної з реалізацією військовослужбовцями спеціальних прав, обов'язків щодо виконання завдань бойового чергування, внутрішньої, прикордонної, вартової (вахтової) та патрульних служб на певний період часу [8, с. 918]. Зокрема, як несення військової служби слід розуміти безпосереднє виконання обов'язків щодо охорони та оборони певних об'єктів чи території, забезпечення діяльності військових формувань або їх підрозділів. За своєю сутністю несення військової служби може здійснюватися тільки особою, яка проходить військову службу, або військовозобов'язаним чи резервістом під час зборів [9, с. 1001].

Без «проходження військової служби» неможливі подальші дії, такі як «організація та несення військової служби», що забезпечують військову безпеку держави. При цьому, на думку М. Туркота, несення військової служби означає пов'язаний із виконанням спеціальних завдань більш суворий режим проходження військової служби на певний період часу: бойове чергування (бойова служба), гарнізонна служба, служба у варті (на вахті), у складі патруля, добового або прикордонного наряду. Несення деяких видів спеціальних служб, таких як бойове чергування, прикордонна або вартова служба, навіть у мирний час визнається виконанням бойового завдання [6, с. 18].

Термін «проходження військової служби» є загальним поняттям, котре, поряд із обов'язками щодо несення військової служби, містить у собі також і виконання інших військових обов'язків, що фактично до несення військової служби ніякого відношення не мають. Це можуть бути виконання обов'язків відповідно до штатної посади, пов'язаних із призначенням на посаду чи переміщенням по службі, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації, виїзди у відрядження, проходження лікування в лікувальних закладах [6, с. 21]. Перебуваючи на лікуванні у лікувальному закладі, у відпустці, на навчальних зборах, будучи тимчасово відстороненим від виконання службових обов'язків, військовополоненим, заручником, військовослужбовець разом з тим проходить військову службу, при цьому у зазначений період він може тимчасово не виконувати службових обов'язків відповідно до основної посади та не мати відношення до несення спеціальних служб [6, с. 21–22].

Отже, порядок проходження військової служби, на думку М. Туркота, охоплює ті суспільні відносини, що виникають у зв'язку з регулюванням процесу життєдіяльності Збройних Сил України, пов'язаного з виконанням покладених на них завдань [6, с. 23].

З іншого боку, термін «порядок несення військової служби» охоплює більш вузьке коло суспільних відносин, а саме лише ті, що виникають у зв'язку з регулюванням діяльності, пов'язаної з реалізацією військовослужбовцями спеціальних прав і обов'язків щодо виконання завдань бойового чергування, внутрішньої, прикордонної, вартової (вахтової) та патрульної служб на певний період часу [6, с. 23].

Поширеною думкою щодо безпосереднього об'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби є визнання суб'єктом встановленого порядку проходження військової служби [10, с. 678; 11, с. 451; 1, с. 125]. Вчиняючи кримінальне правопорушення, передбачене ст. 407 КК, винний посягає на те коло суспільних відносин, що виникають із приводу проходження військової служби. Але до порядку проходження військової служби входять і порядок виникнення відносин військової служби, строки служби, певна система військових звань, порядок їх присвоєння, правила атестації військовослужбовців, порядок переміщення за посадою і пересування по службі, переміщення, відрядження та відпустки військовослужбовців, умови і порядок припинення військової служби.

М. Сенько вбачає зміст безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК, дещо вужчим за об'ємом. Так, ціла низка нормативно-правових актів регламентує підстави та строк законного перебування військовослужбовців поза межами військової частини або місця служби, чим забезпечується чітке виконання завдань Збройних Сил України та підтримання боєздатності армії. Зазначений порядок, на думку дослідника, варто називати як «порядок перебування військовослужбовців у військовій частині або на місці служби» [5, с. 54].

Самовільно залишаючи військову частину або місце служби, військовослужбовець, всупереч отриманому наказу чи обов'язків, що зобов'язаний виконувати, відповідно до яких він повинен розташовуватися у визначеному місці, залишає його. При невчасному з'явленні без поважних причин на службу військовослужбовець, всупереч встановлених вимог, не перебуває у військовій частині або на місці служби, а знаходиться поза ними. Саме встановлений порядок перебування військовослужбовців у військовій частині чи на місці служби забезпечує виконання ними покладених обов'язків, підтримання постійної боєздатності та є складовою частиною порядку проходження військової служби. Тому під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК, порушуються саме ті суспільні відносини, що виникають із приводу порядку перебування військовослужбовців у військовій частині або на місці служби [5, с. 54–55].

Порядок несення та проходження військової служби є формою життєдіяльності Збройних Сил України та формою забезпечення військової безпеки. Тому порядок проходження та несення військової служби повинен розглядатися як родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби. А суворе дотримання порядку несення та проходження військової служби, у свою чергу, є засобом забезпечення військової безпеки.

Висновки. Таким чином, встановлений порядок несення та проходження військової служби, як родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, – це сукупність правовідносин, що виникають на підставі низки нормативно-правових актів у сфері життєдіяльності Збройних Сил України, котрі встановлюють такий порядок несення та проходження військової служби, що може бути порушений зсередини виключно військовослужбовцями. Родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень та діяння, передбаченого ст. 407 КК, охоплює і порядок проходження, і порядок несення військової служби, оскільки ці поняття органічно взаємопов'язані між собою.

Список використаних джерел:

1. Військові злочини: коментар законодавства / Хавронюк М. І., Дячук С. І., Мельник М. І. ; відп. ред. : М. Д. Дрига, В. І. Кравченко. Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 272 с.
2. Хавронюк М. І. Кримінальна відповідальність за перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1998. 225 с.
3. Бугаєв В. А. Військові злочини і покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Одеська нац. юрид. акад. Одеса, 2002. 21 с.
4. Карпенко М. І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. Київ : КНТ, 2006. 232 с.
5. Сенько М. М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2005. 217 с.
6. Туркот М.С. Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 201 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., перероб. та допов. Київ : Юрид. думка, 2010. 1288 с.
8. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. Т. 2 : Особлива частина / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Харків : Право, 2013. 1040 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Азаров Д. С., Гришук В. К., Савченко А. В. та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
10. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : ТВО "Знання", КОО, 2000. 771 с.
11. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. для ВУЗів / Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. В. та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ-Харків : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

Надійшла до редакції 19.11.2022

References

1. Viiskovi zlochynty: komentar zakonodavstva [War crimes: legal commentary] / Khavroniuk, M. I., Diachuk, S. I., Melnyk, M. I. ; vidp. red. : M. D. Dryha, V. I. Kravchenko. Kyiv : Vydavnytstvo A.S.K., 2003. 272 p. [in Ukr.].
2. Khavroniuk, M. I. (1998) Kryminalna vidpovidalnist za perevyschennia viiskovoiu posadovoiu osoboioi vlady chy posadovykh povnovazhen [Criminal responsibility for exceeding authority

- or authority by a military official] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kyiv. 225 p. [in Ukr.].
3. Buhaiev, V. A. (2002) Viiskovi zlochyny i pokarannia [War crimes and punishments] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Odeska nats. yuryd. akad. Odesa. 21 p. [in Ukr.].
4. Karpenko, M. I. (2006) Kryminalna vidpovidalnist za porushennia statutnykh pravyl vzaiemovydosyn mizh viiskovosluzhbovtsiamy za vidсутnosti vidnosyn pidlehlости (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia) [Criminal responsibility for violation of the statutory rules of relations between military personnel in the absence of subordinate relations (criminal legal and criminological research)] : monohrafiia. Kyiv : KNT. 232 p. [in Ukr.].
5. Senko, M. M. (2005) Kryminalna vidpovidalnist za samovilne zalshennia viiskovoi chastyny abo mistisia sluzhby [Criminal responsibility for voluntarily leaving a military unit or a place of service] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Lviv. 217 p. [in Ukr.].
6. Turkot, M. S. (2007) Kryminalna vidpovidalnist za zlovzhyvannia viiskovoiu sluzhbovoiu osoboioi vladoiu abo sluzhbovym stanovyshchem [Criminal responsibility for abuse of power or position by a military official] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Nats. yuryd. acad. Ukrayiny im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv. 201 p. [in Ukr.].
7. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] / za red. M. I. Melnyka, M. I. Khavroniuka. 7-me vyd., pererob. ta dopov. Kyiv : Yuryd. dumka, 2010. 1288 p. [in Ukr.].
8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar [Criminal codex of Ukraine. Scientific and practical commentary] : u 2-kh t. T. 2 : Osoblyva chastyna / Baulin, Yu. V., Borysov, V. I., Tiutiuhin, V. I. ta in. Kharkiv : Pravo, 2013. 1040 p. [in Ukr.].
9. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine] / Azarov, D. S., Hryshchuk, V. K., Savchenko, A. V. ta in. ; za zah. red. O. M. Dzhuzhi, A. V. Savchenka, V. V. Chernieia. 2-he vyd., pererob. i dopov. Kyiv : Yurinkom Inter, 2018. 1104 p. [in Ukr.].
10. Navrotskiy, V. O. (2000) Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna [Criminal law of Ukraine. A special part] : kurs lektsii. Kyiv : TVO "Znannia", KOO. 771 p. [in Ukr.].
11. Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna [Criminal law of Ukraine. A special part] : pidruch. dlia VUZiv / Bazhanov, M. I., Baulin, Yu. V., Borysov, V. I., Havrysh, S. V. ta in. ; za red. M. I. Bazhanova, V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia. Kyiv-Kharkiv : Yurinkom Inter, 2002. 416 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Olena Lenda. Object of voluntary abandonment of a military unit or place of service: doctrinal problems and ways to solve them. The article is devoted to the study of the features of the object of the criminal offense provided for in Art. 407 of the Criminal Code of Ukraine "Unwillingly leaving a military unit or place of service." The doctrinal positions regarding the definition of the generic object of the specified criminal offense are analyzed and their diversity is indicated.

It was established that the term "order of military service" includes the order of subordination and military honor; procedure for completing military service; the procedure for the operation with weapons and military equipment and the use of military property; procedure of doing special services; procedure for keeping military secrets; the procedure for doing their powers by military officials of the Armed Forces of Ukraine and other military formations; the procedure for performing military duty in battle; the procedure for observing the customs and rules of warfare.

It has been proven that the "order of military service" encompasses those social relations that arise in connection with the regulation of the life process of the Armed Forces of Ukraine and other military formations, related to the performance of the tasks assigned to these military formations; instead, the understanding of the term "order of military service" covers a narrower circle of social relations: those that arise in connection with the regulation of activities related to the implementation of special rights and obligations by military personnel in the performance of tasks of combat duty, internal, border, sentry and patrol services for a certain period of time.

It was determined that the generic object of the act provided for in Art. 407 of the Criminal Code, covers both the procedure for passing and the procedure for carrying out military service.

Keywords: *criminal offense, the object of a criminal offense, criminal offenses against the established order of military service, voluntary abandonment of a military unit or place of service, martial law.*